

Crusenstolpe – brytningsåret 1838

Åke Abrahamsson

Sommaren 1838 drogs Södra stadshuset in i tidens politiska strider. Tisdagen den 19 juni sattes Magnus Jakob Crusenstolpe i häkte. Redan innan hade två fängelserum iordninggjorts. Tillhörande stadshäktet låg de på första våningen i huvudbyggnadens norra ände, alldeles intill Källarstugan.¹

Tidigare samma dag hade han dömts till tre års fängelse för majestätsbrott och skulle nu sitta i häkte i trettio dagar tills domen vunnit laga kraft. Därefter väntade Vaxholms fästning.

Högmålsåtalet och de efterföljande demonstrationerna, kända som Crusenstolpes kravaller, utgjorde kulmen i en politisk process som leddes av den oppositionella tidningspressen och syftade till samhällets reformering i liberal riktning.

Sedan 1812 härskade den så kallade indragningsmakten enligt vilken hovkanslern, i strid mot grundlagen, hade rätten att lägga beslag på misshagliga upplagor och dra in tidningsutgivarens tillståndsbevis.

Aftonbladet och *Dagligt Allehanda* var illa ute men återuppstod gång efter annan med nya ansvariga utgivare. Under tryckfrihetens banér hade de tillsammans startat en opinionskamp mot Karl Johan och ”allena-styrandet” och med tiden mobiliserat en politiskt missnöjd tidningspublik.

Den regeringstroga, konservativa pressen svarade med samma mynt och båda sidor vädjade till de ”arbetande klasserna” om ett bredare stöd.

Det är här Crusenstolpe kommer in i bilden. Efter att under 1820-talet ha varit oppositionsman och kompanjon till Lars Johan Hierta engagerades han

1830 av Karl Johan för att sätta upp en kungatrogen mottidning till det planerade *Aftonbladet*. Men *Fäderneslandet*, eller som det benämndes *Fanders-eländet*, hade ingen lycka. Ekonomin kördes i botten, Crusenstolpe bysattes och tvingades avgå från sitt assessorsämbete vid Svea hovrätt. Trots att kungen löste ut honom från gäldstugan var det en nesa som den självmedvetne ädlingen aldrig kunde glömma.

Med sikte på Karl Johan

Framdeles skulle Crusenstolpe bli Karl Johans och hans dynastis mest oförsonlige fiende. Väl insatt i spelet bakom kulisserna började han i *Skildringar ur det inre av dagens historia* att infamt häckla tidens överhet. Stilen var elegant om än överlastad och angreppen skedde indirekt med nedsättande insinuationer, försåtliga anspelningar och överdrivet smicker som en förtäckt form av ironi. Personen, inte saken, utgjorde hela tiden hans angreppsmål.

Men i det andra häftet av den politiska revyn *Ställningar och Förhållanden* som utkom i början av 1838 gick han tydligen för långt. En gliring om att konseljen i ett utnämningssärende begått sabbatsbrott tolkades av hovkanslern som personlig smädelse av regenten. Crusenstolpe åtalades och en ämbetsmannadominerad jury fann honom den 18 juni vara skyldig till majestätsbrott. De liberala *Aftonbladet* och *Dagligt Allehanda* rasade och nidskrivaren förvandlades plötsligt till politisk martyr och tryckfrihetshjälte.

*Ordningens upprätthållare 1838. Xylografi av R. S. Sjöstrand i Den sköna synderskan, 1879. SSM.
 Rabulisternas anfall på stadshuset den 19 juli 1838. Litografi av Ferdinand Tollin. (sid 81)*

Sinnena var i jäsning och när domen den 19 juni skulle avkunnas i Svea hovrätt var det fullt med folk på Riddarholmen. När vagnen med den häktade kom från Södra stadshuset hurrades för "nationens man", varpå massan trängde in i stora sessionsrummet och protesterade högljutt mot det förmenta rättsövergreppet. Demonstrationerna fortsatte kvällen därpå med stenkastning mot justitiekanslern Nermans bostad i Ålandstränd (nuvarade Mästersångsgatan) och massuppaktning utanför stadshäktet.

Larmet hördes till Kungliga slottet där Karl Johan befarade revolution. Order gavs att "sabla ned packet" och staden förvandlades till ett härläger. Överståthäl-

laren försökte tala folket tillrätta – men förgäves. Nerverna var på helspänn och den 22 juni, i samband med det traditionella lövmarknadsfirandet på Munkbron, gjorde militären kavallerichock. Förbittringen blev stor, i den liberala pressen som hos folk på gatan.

Tidens stockholmare hade också anledning att klaga. Fler än tidigare gick arbetslösa efter 1837 års internationella handelskris. Kalla vintrar och missväxt hade spätt på de fattigas skara med utblottade lantarbetare. Utan inflyttningen skulle befolkningen i runt tal 80 000 människor ha minskat, då fler dog än föddes till följd av de erbarmliga sociala och sanitära förhållanden som rådde. Men alla såg till sitt. Medan

de fattiga sökte mat för dagen värnade hantverkarna om sina skråprivilegier mot borgerlighetens krav på liberala fri- och rättigheter

Slaget på Södermalmstorg

Känslorna kom till fullt utlopp den 19 juli. I *Dagligt Allehanda* hade felaktigt uppgivits att Crusenstolpe vid 12-tiden skulle föras till Vaxholm, något som skedde dagen därpå, och de människor som samlats för att betyga honom sin aktning blev med tiden allt-

mer irriterade. På kvällen hade folkmassan vuxit till mellan två- och tretusen personer, varav många ville ta saken i egna händer. De fåtaliga konstuplarna och vaktmanskapet inne i Södra stadshuset stod handfallna och gardisterna i den närbelägna stadsvakten väntade på undsättning.

Mellan klockan 10 och 11 hade massan Södra stadshuset helt i sitt våld. Alla fönster krossades mot Peter Myndes backe, Götgatan och Brunnbacken – tillsammans rörde det sig om 200 rutor. Särskilt aktiva var arbetslösa sjömän vilka slet bort fönsterbågar och tog sin in för att frita arresterade stenkastare. Försök

gjordes också att forcera porten mot Götgatan för att ta sig in och "frälsa" den inspärrade statsfången.

Nu, äntligen, ingrep militären. Löjtnant Samuel August Sandels – son till den Sandels som "satt i Pardala by" – tröttnade på att vänta på förstärkning och försökte med den fåtaliga stadsvakten att stävja tumulten.

När massan vägrade att låta sig skingras beordrade han eld och en av demonstranterna föll död ned utanför götgatsporten. Även inifrån huset började man nu att skjuta. Samtidigt marscherade en trupp från högvakten uppför Peter Myndes backe och avlossade salvor upp mot Mariegatan, varvid ytterligare en person fick sätta livet till. Skotten nådde ända till fönstren i Maria kyrka.

Efterdyningar

Oroigheterna fortsatte under flera kvällar, även efter det att "nationens man" den 20 juli överförts till Vaxholm. Den 23 juli utsattes också Aftonbladskontoret vid Lilla Nygatan 13 (nu 7) för "inslagningsmakten", representerad av förmodligen lejda "stenborgare".

I augusti fick demonstrationerna en antisemitisk karaktär sedan regeringen annonserat ett upphävande av judereglementet från 1782. Den liberala pressen var denna gång mot en emancipiering – reformen gick igenom först 1854 – och hade inget emot förföljelsen av stadens judiska affärsmän. Som vanligt i tidens massupplopp fick dessutom Gamla stans bordellmammor en släng av slevon.

Politiskt resulterade 1838 års "crusenstolpeiader" i att den förhatliga indragningsmakten skrotades – den avskaffades formellt 1844. Inte bara att pressen därmed erkändes som tredje statsmakt. Det innebar också ett genombrott för den kring pressmediet uppbyggda borgerliga offentligheten som aviserade ett nytt, marknadsinriktat samhällssystem.

Opinionsbearbetningen och kravallerna fick även

hantverkare och gesäller att agera. Efter 1838 kan vi i Stockholm se en kontinuerlig, sammanhållen arbetarrörelse med syfte att söka återupprätta en raserad skrågemenskap.

Statsfången

Hur reagerade då Crusenstolpe? Vistelsen i häktet torde inte ha varit alltför oangenäm. Som finare fånge hade han två rum till sitt förfogande, av vaktmästaren Johan August Apelholm tidigare använda som barnkammare respektive skräprum. Apelholm lämnade kvar en lusig soffa men Crusenstolpe föredrog att hämta dit egna möbler. Han var heller inte ensam. Hans fru Sophia, född Palmstruch, hade hos Svea hovrätt begärt att få hålla sin make sällskap. Efter häktningstiden vandrade de båda arm i arm mellan dubbla militärled ned till Skeppsbron för vidare befordran till Vaxholm.

Där stannade de i tre år under tämligen fria förhållanden. Crusenstolpe gavs tillfälle att ta emot gäster och fortsätta sitt skriftställarskap. Förutom en smådeskrift mot kungagunstlingen och tidigare vännen Magnus Brahe utgav han 1839 *Vidräkning och Reform, betraktelser i fångelset af en svensk statsfånge*. Sjöluften piggade upp honom och en av *Aftonbladet* anordnad penninginsamling bättrade på hans ekonomi. Uppladdad och full av revanschlust återkom Crusenstolpe den 19 juli 1841 till Stockholm.

I en rad historiska romaner gick han sedan – till Karl Johans förtret – till rätta med den Bernadottska dynastin. Han verkade även som publicist i liberala tidningar som i mer radikala arbetarblad. Mycket uppskattade blev hans biografiska miniatyrskisser, däremot inte hans väl pekoralistiska novellistik.

Crusenstolpes främsta forum var likväl den politiska skvallerkrönikan *Ställningar och Förhållanden*, som han utgav fram till sin död – 70 år gammal – 1865. Ofta återkom han där till höjdpunkten i sin karriär, tiden som "statsfånge" i Södra stadshusets häkte.²

Södra stadshuset och Brunnbacken från sjösidan. Akvarell av Ince, 1833. Kopia. SSM.